

In dit nummer

Voorwoord	1
Dyscalculie-indicatie	1
NLD: Makkelijker gezegd dan gedaan!?	1
Intermezzo.....	3
Pilot Eerstelijnspsychologie.....	3
Nieuwe leestoetsen van Cito: aanschaffen?	4
Kinderen met dyscalculie	5
Aanpak hardnekkige leesfouten	5
Colofon.....	7

Voorwoord

IB-wijzer zal vier keer per schooljaar uitkomen. U kunt zich zo nodig digitaal af- en aanmelden via ib-bulletin@driestar-educatief.nl.

Aan de mail is een PDF-bestand gekoppeld worden dat gemakkelijk is uit te printen, zodat u indien gewenst ook een papieren versie kunt bewaren. We hopen dat het bulletin in een behoefte voorziet en dat u het met plezier zult lezen.

De redactie: Janna van Eldik, Kees Geluk, Bertine Haverhals, Wilco Moen, Marianne van der Zalm

Actueel

Dyscalculie-indicatie

Sinds de zomervakantie 2008 bestaat de mogelijkheid bij *Driestar educatief* een dyscalculie-indicatie te verkrijgen voor leerlingen met een rekenstoornis. Omdat we merkten dat dit op diverse scholen nog niet bekend is, lijkt het ons goed hiervan in deze IB-wijzer melding te maken.

De achterliggende jaren zijn we bezig geweest met de constructie van een protocol, waarbij we ons vooral gebaseerd hebben op de ideeën van Ruijsenaars, Van Luit en Van Lieshout. De term 'verklaring' hanteren we niet, omdat er nog geen landelijke consensus bestaat over de definitie van deze stoornis – we hanteren daarom de term 'indicatie'.

Naar verluidt neemt ongeveer de helft van de VO-scholen in den lande dyscalculie-indicaties van scholieren serieus. Het is wellicht om deze reden aan te raden bij leerlingen waarvan u vermoedt dat ze mogelijk dyscalculisch zijn, bij ons te informeren of het nuttig is de stappen van ons dyscalculieprotocol te doorlopen op weg naar de dyscalculie-indicatie.

Voor informatie kunt u terecht bij:
C.C. Geluk (0113 242821; c.c.geluk@driestar-educatief.nl)
A. de Waard (0342 425469; a.dewaard@driestar-educatief.nl)

Sociaal-emotioneel

NLD: Makkelijker gezegd dan gedaan!?

Niels is een jongen in groep 4. In de kleutergroep viel hij al op door zijn gebrek aan exploreren. Hij vond het vooral heerlijk om stil naar het spel van anderen te kijken. Of dit nu kwam omdat hij nogal onhandig was in zijn motoriek of omdat hij geen fantasie had was moeilijk te zeggen. In groep 3 leerde hij redelijk vlot lezen maar het werd al snel duidelijk dat hij niet begreep waar de tekst over ging. Nu zijn er ook problemen met rekenen bij Niels. Daarnaast krijgt hij in de groep steeds meer gedragsproblemen en lijkt hij angstig. Opmerkelijk is dat Niels veel en graag praat en altijd aan het vragen is. Moeder vertelde dat hij laat ging praten en dat hij altijd een zwakke motoriek heeft gehad. Niels heeft veel moeite met het wennen aan nieuwe dingen en is vaak zijn spullen kwijt.

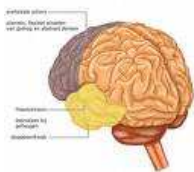
NLD: Meer dan een leerstoornis

Het kan gebeuren dat je als IB-er bovenstaande casus tegen komt binnen je school. Je kunt dan van de leerkracht of ouders de vraag krijgen of het kind NLD heeft. Maar wat is NLD? Wat zijn de kenmerken? En wat kun je als IB-er met de diagnose NLD? Helaas is het allemaal niet zo gemakkelijk te vertellen. Door het ontbreken van een eenduidige classificatie komen er nogal wat knelpunten en valkuilen naar voren bij de

diagnostiek van NLD. In dit artikel een korte weergave van de werkelijkheid.

Theorie

NLD staat voor Niet Verbale leerstoornis (Non Verbal learning Disabilities). Dit betekent dat het om een leerstoornis gaat die niets te maken heeft met de verbale vermogens van het kind. Het is een informatieverwerkingsprobleem en valt daarmee onder de neuropsychologie (niet te verwarren met neurologie). Bij deze diagnostiek wordt gekeken welke invloed de hersenontwikkeling heeft op het gedrag van een kind. NLD is vooral gebaseerd op de theorie van Rourke (Amerikaanse wetenschapper) die als hypothese heeft dat er te weinig witte stof aanwezig is in de rechterhersenhelft. In deze hersenhelft komt alle nieuwe informatie binnen en worden meervoudige taken verwerkt. Door het tekort aan witte stof is er geen goede verbinding van de signalen binnen deze hersenhelft mogelijk, waardoor deze kant minder ontwikkelt. Dit tekort zou daarnaast ook een goede samenwerking tussen beide hersenhelften belemmeren. Dit is echter nog niet door onderzoek bewezen.

Hersenen zijn opgedeeld in een linker en rechterdeel. Een goede samenwerking tussen beide hersenhelften is nodig om informatie goed te verwerken

Diagnostiek

Een kind met het vermoeden van NLD komt alleen in aanmerking voor onderzoek als er uit het intelligentieonderzoek een groot verschil blijkt tussen het verbale vermogen van het kind en het performale vermogen. Hierbij moet het verbale vermogen hoger liggen. Dit mag bij zowel de lagere als de hogere intelligenties zijn. Verder moet er in de diagnostiek naar voren komen dat er problemen zijn met het leren, met het gedrag en op sociaal gebied. Met speciale diagnostische taken wordt van het kind een sterkte-zwakte profiel opgesteld, die handvatten bieden voor de dagelijkse praktijk.

Een mogelijk NLD profiel:

Sterk	Zwak
<ul style="list-style-type: none"> Eenvoudige motoriek Auditieve aandacht en verwerking Auditief geheugen 	<ul style="list-style-type: none"> Tast waarneming Visuele waarneming aandacht en verwerken Complexe coördinatie

<ul style="list-style-type: none"> Klank herkenning Klank-klank koppeling Repetitie van taal Opslag van talige activiteiten in het lange termijn geheugen Hebben van een hoog volume in spraak Woordherkenning met lezen Talig: veel en wollig praten 	<ul style="list-style-type: none"> Omgaan met nieuw materiaal Probleem oplossend vermogen Inhoud van de gesproken taal is weinig creatief en vaak letterlijk aangeleerd Begrijpend lezen Rekenen Technische vakken Nieuwe situaties worden niet overzien Gedragsproblemen: angst/depressief
--	---

Ook is er in Nederland een NLD vragenlijst waarmee een kind in kaart gebracht zou kunnen worden om te screenen of er mogelijk sprake is van NLD. Deze NLD-schaal is een bewerking van een Amerikaanse schaal van Rourke en is niet gekeurd op het feit of hij daadwerkelijk het profiel van NLD meet. In een onderzoek door rekendeskundigen aan de Utrechtse Universiteit kwam zelfs naar voren dat het belangrijkste aspect van de stoornis: simultane verwerking (gelijktijdig verschillende informatie verwerken) nauwelijks gemeten werd door de NLD-schaal. Deze screeningslijst is daarmee niet specifiek genoeg en geeft te vaak aan dat een kind mogelijk NLD zou hebben. Daarmee worden veel kinderen te snel doorverwezen voor onderzoek.

De praktijk?

Bovenstaande geeft aan dat er nog veel vraagtekens zijn rondom het begrip NLD: de stoornis is nog niet wetenschappelijk bewezen, een kind het label van NLD geven is hiermee niet verantwoord en er ontbreken goede instrumenten om NLD vast te stellen. Dit alles vraagt uiterste voorzichtigheid met de term NLD. Het is nogal wat als een kind een label zou krijgen van een stoornis waarbij later zou blijken dat het niet juist is. Wel is in de praktijk gebleken dat de aanpak voor deze groep kinderen (volgens het neuropsychologisch model) om vanuit de sterke (verbale) kanten van het kind de zwakke kanten te stimuleren, de beste lijkt. In het boekje van Karl Baert en Gudrun Vanderbeck (Als je kind NLD heeft) staan duidelijke suggesties voor het structureren van de wereld van het kind met een NLD profiel, voor zowel thuis als op school. Met de diagnose NLD kan geen rugzak aangevraagd worden.

Praktisch boek om de leefomgeving van het kind met NLD te structureren en te verduidelijken. In hoofdstuk 6 vakoverschrijdende tips en tips per onderwijsvak.

Kortom: Wat voor het NLD kind geldt, geldt ook voor de diagnostiek en behandeling: Makkelijker gezegd dan gedaan!

Voor eventuele vragen over dit artikel kunt u terecht bij drs. Cora van Schaik-Groen (c.g.vanschaik-groen@driestar-educatief.nl)

Intermezzo

Mijn burens hebben twee zonen. Op een dag hielp ik de jongste met zijn huiswerk, omdat hij niet alleen uit de rekensom 'hoeveel is 50 min 10' kwam. Ik gaf hem het volgende voorbeeld: "Stel dat je 50 euro van je broer hebt geleend en je betaalt hem 10 euro terug. Hoeveel ben je hem dan nog schuldig?" "50 euro" antwoordde hij. "Hoe kan dat nou?" zei ik, "Er is nu toch minder dan 50. Denk nog eens na. Je hebt al 10 euro betaald. Hoeveel ben je hem dan nu nog schuldig?" "50 euro", antwoordde hij opnieuw. "Als u me niet gelooft, moet u maar eens geld van mijn broer lenen." (Narongsak Narkthon, Bangkok, Het Beste februari 2002)

Achter de schermen van Hulpverlening

Pilot Eerstelijnspsychologie

'We merken dat er meer rust komt in de opvoeding'

"Mijn dochter Marieke is een verlegen meisje. Op school heeft ze erg moeten wennen. Pas na een half jaar ging ze spontaan vertellen in de kring. Ze heeft wel wat contacten met andere meisjes, maar het

gaat zelden van Marieke uit. Ik zie ook nooit dat ze zich verweert als buurtkinderen vervelend tegen haar doen. Als ouder maak ik me daar zorgen over. Hoe help ik Marieke zodat ze meer initiatief gaat nemen en weerbaarder wordt?"

Veel ouders hebben wel eens vragen en zorgen over hun kind en zoeken naar handvatten voor de opvoeding. Om hen te kunnen helpen, doet Driestar educatief samen met de Eben Haëzerschool in Waardenburg en de ds. Joh. Groenewegenschool in Werkendam een pilot eerstelijnspsychologie. Deze hulp is sinds vorig jaar opgenomen in de zorgverzekering. De beide pilotscholen bieden een GZ-psycholoog van Driestar educatief de mogelijkheid om praktijk te houden in een ruimte in de school. Zo kunnen ouders dichtbij huis terecht met hun hulpvraag, bij een christelijke hulpverlener. Bovendien kunnen we op deze manier de zorg op school en thuis zoveel mogelijk op elkaar afstemmen, wat de effectiviteit ten goede komt.

Vragen bij ouders

De Eben Haëzerschool in Waardenburg besloot afgelopen najaar als eerste school mee te doen met de pilot. "Wij constateren al een aantal jaren dat er bij ouders vragen leven hoe ze in de opvoeding met problemen van kinderen moeten omgaan, en we willen ze graag helpen", vertelt directeur A. Bor. Hij verwacht dat het aanbod aan ouders op langere termijn ook voordelen heeft voor de school zelf. "Als kinderen een evenwichtige opvoeding krijgen, heeft dat ook invloed op het werk op school. Het is moeilijk meetbaar, maar we merken nu al in een aantal gevallen dat er meer rust komt in de opvoeding."

Ook de ds. Groenewegenschool, die sinds januari meedoet met de pilot, verwacht hiermee de zorgstructuur van de school te versterken. Directeur A. Geuze: "We willen, waar mogelijk, de zorg zo kind- en gezinsnabij mogelijk maken, om daarmee een stuk extra kwaliteit binnen de zorgstructuur te bewerkstelligen."

Vertrouwde omgeving

De beide pilotscholen stelden al hun ouders via een persoonlijke brief op de hoogte van de pilot. De belangstelling van ouders bleek groot. In Waardenburg vroegen de ouders van negen leerlingen een traject aan, in Werkendam de ouders van elf leerlingen. Bor: "Ik krijg er positieve reacties op van ouders. Ze vinden het fijn dat ze in een vertrouwde omgeving bezig kunnen zijn met de problemen waar ze mee worstelen." Dat is ook de ervaring van Gera Damsteeg, de GZ-psycholoog

van *Driestar educatief*, die de trajecten doet in Werkendam. "Ouders waarderen de laagdrempeligheid, de aandacht die er is voor hun vragen en moeilijkheden, en de ondersteuning die ze ervaren."

Praktische tips

Kenmerkend voor eerstelijnspsychologie is dat ze praktisch is en probleemgericht. Meestal zijn vijf tot acht gesprekken voldoende om op eigen kracht weer verder te kunnen.

Albert de Vries, GZ-psycholoog op de school in Waardenburg: "In het gesprek proberen we de ouders meer inzicht te geven in de beleving van hun kind en de eigen invloed van de ouders op het gedrag van hun kind. Daarnaast geven we aanwijzingen hoe ze met adequate opvoedingstechnieken alledaagse problemen kunnen voorkomen of oplossen. Ik probeer elk gesprek af te sluiten met praktische actiepunten waar de ouders mee aan de slag willen gaan."

Verzekeraars

Driestar educatief heeft contracten gesloten met verzekeraars en rekent de hulp zoveel mogelijk rechtstreeks met hen af. Ouders betalen een wettelijk verplichte eigen bijdrage van tien euro per gesprek. Daarnaast vraagt deze dienstverlening om een investering van de school, vanwege de extra kosten die *Driestar educatief* maakt om naar de school te komen en – bij akkoord van de ouders – te zorgen voor afstemming met en kennisoverdracht aan de school.

In mei vindt een evaluatie plaats van de pilots. Als deze positief is, wil *Driestar educatief* de eerstelijnspsychologie uitbreiden. Dit zal een groeiproces zijn. Verzekeraars stellen eisen aan de opleiding en registratie van de behandelaars waaraan nog niet alle hulpverleners van *Driestar educatief* voldoen. Inmiddels hebben wij ons

scholingsbeleid aangepast en hebben we opleidingsplaatsen om zelf mensen op te leiden tot orthopedagoog-generalist of, samen met Eleos, tot GZ-psycholoog.

Voor meer informatie kunt u terecht bij m.roest@driestar-educatief.nl.

Schoolontwikkeling

Nieuwe leestoetsen van Cito: aanschaffen?

Tijdens onze bezoeken op de scholen horen we vaak de vraag of de nieuwe Leestechneik/leestempotoetsen en de nieuwe DMT/AVI-combi aangeschaft moeten worden. We bespreken in dit artikel deze instrumenten niet uitgebreid – daar zijn reclamefolders voor – maar geven vooral antwoord op de gestelde vragen.

Eerst enkele kenmerken. Ltlit-nieuw lijkt qua constructie zeer sterk op Ltlit-oud. Er wordt een soort technisch stil-lezen met een vleug elementair begrijpend lezen getoetst. DMT-nieuw is volledig identiek aan DMT-oud, alleen de normen zijn nieuw. AVI-nieuw lijkt qua tekstconstructie veel op AVI-oud, maar de achterliggende linguïstische criteria zijn meer verfijnd. Tevens lopen de aanduidingen parallel met het schooljaar ('medio' en 'eind'). Het bereik van 'nieuw' is groter dan 'oud' (medio 3 tot meer dan eind 7) en de normeringen zijn er in vele soorten en maten: voor een basisschool om in te verdrinken en voor de diagnosticus om van te smullen.

Ons advies is dat je de nieuwe DMT/AVI-combi wel aan kunt schaffen. Het gebruik daarvan zal, net als bij de voorgangers, functioneel blijken te zijn. We staan neutraal tegenover de Ltlit-nieuw. Als je tot aanschaf overgaat, verwachten we dat daar geen functioneel gebruik op volgt. Hoogstens kan je het gebruiken om eens te verkennen en de resultaten te vergelijken met de DMT- en AVI-scores. (Maar dat is eigenlijk geen echte reden voor aanschaf.) Voor het soort technisch lezen dat de Ltlit toetst, bestaat in ons land, naar ons weten, nog geen regulier en orthodidactisch curriculum dat je zou kunnen gebruiken. Kortom, ervaringen ermee opdoen zou de enige reden kunnen zijn.

Per 1 augustus zullen we, als Driestar educatief, gebruik maken van de vernieuwde DMT en AVI-kaarten. Helaas bevatten een aantal van deze diagnostische kaarten elementen of woorden die qua identiteit niet aansluiten bij de leef- en denkwereld van onze scholen. We hebben hierover een brief naar CITO geschreven met de vraag of

deze kaarten voor onze scholen aangepast kunnen worden. Hopelijk is CITO hiertoe bereid. Zodra we meer weten hoor je hier meer van.

Voor u gelezen

Kinderen met dyscalculie

Het boek 'Kinderen met dyscalculie' is volgens de uitgever bedoeld voor ouders en docenten (hiermee worden vooral bedoeld leerkrachten basisonderwijs, al worden aan het eind ook wat tegemoetkomende maatregelen besproken voor het voortgezet onderwijs). Behandelaars als remedial teachers en orthodidactici vallen buiten deze primaire doelgroep. Als je met deze voorinformatie het boek leest, is het best lezenswaard. Wat wordt zoal aan de orde gesteld?

Na een vrij lang inleidend hoofdstuk, wordt het fenomeen dyscalculie besproken alsmede de wijze waarop de stoornis kan worden gediagnosticeerd. De auteurs blijven hierbij in hun beschrijving vrij algemeen: veel wat met rekenproblemen te maken heeft, blijkt onder de noemer dyscalculie te kunnen vallen. Dit komt wellicht door de opvatting van de Vlaamse auteur over deze stoornis. Hoewel tegenwoordig wat minder dan een aantal jaren geleden, schaarst zij zeer veel onder de handicap dyscalculie.

De beschrijving van de diagnostiek gaat over de drie fasen die moeten worden doorwandeld, namelijk aanmelding, onderzoek en advies. In tien bladzijden zeg je daarover natuurlijk niet zo heel veel. Je krijgt evenwel een eerste idee wat daar allemaal mee gemoeid is. Of dat in den lande allemaal breed geaccepteerd wordt, is gezien de eerder genoemde doelgroep even minder van belang.

Daarna volgen twee hoofdstukken over de behandeling. Hierin worden geen uitgewerkte behandelingen beschreven, maar principes waarop deze volgens de auteurs gebaseerd moeten zijn. Tevens worden preventieve tips en aanzetten voor instructie gegeven.

De principes zijn weliswaar de moeite van kennisnemen waard, maar je kunt je afvragen of ze specifiek voor dyscalculie gelden. Ook andere leerstoornissen zijn er mogelijk mee gebaat. De tips en de instructie-aanzetten beschrijven de auteurs uitgebreid. Diepgang zit er niet in, maar dat is gezien de doelgroep niet zo erg. Hierbij bekruipt je het gevoel dat alles wat hier en daar weleens is uitgeprobeerd en in min of meerdere mate wat heeft geholpen, wordt aanbevolen. Uit oogpunt van echte dyscalculiebehandeling komen de tips en de instructies over als valkuilen: hier help je een notoire dyscalculist eigenlijk niet structureel mee.

Het boek eindigt met in te zetten op tegemoetkomende maatregelen in het voortgezet onderwijs (die deels ook bruikbaar zijn in de bovenbouw van het basisonderwijs), ondersteunende informatie voor de ouders voor de omgang met hun dyscalculische kind en verwijzingen naar rekenmaterialen en rekensoftware.

De beschreven maatregelen ervaren we als het sterkste deel van het boek. De leek zal hier van smullen; de ingewijde zal hierbij weleens de wenkbrauwen fronsen. Immers, dyscalculie verhelp je niet met een programma X of een spel Y of een oefening Z, oftewel met vrij willekeurige dingen. Een wetenschappelijk verantwoorde en structureel ingebedde benadering is ons inziens noodzakelijk. Die treffen we in het besproken boek niet aan, maar met verwijzing naar de eerste alinea herhalen we wat we aldaar schreven: gegeven de doelgroep is het boek lezenswaard.

Auteurs: Annemie Desoete en Tom Braams
Uitgever: Boom te Amsterdam
ISBN: 9789085063681
Prijs: € 17,50

Didactisch

Aanpak hardnekkige leesfouten

Probleem

Ook al is *herhalen* voor dyslectische en leeszwakke leerlingen bij lees-training van fundamenteel belang, ondanks die herhaling blijf je vaak woorden houden die er nog niet goed 'inzitten'. Wat moet je hiermee? In onze hulpverlening hanteren we een *lijst met verspreid genoteerde woordparen* en gaan daar zo linguïstisch mogelijk

mee om. We informeren je over de constructie ervan en over de werkwijze.

Frequentie

Eerst kijk je of het om een *hoog* of om een *laag frequent* woord gaat. Het maakt immers verschil of een kind nog steeds moeite heeft met een woord als 'winkelier' of met een woord als 'violet'. Je eigen taalervaring geeft terecht aan dat het eerste woord nog vaak in het leven van het kind zal terugkomen en het tweede woord wellicht niet. Er komen vooral of uitsluitend woorden op de krengeenlijst die je als hoog frequent inschat.

Woord-dat-er-staat en woord-zoals-het-gelezen-wordt

Naar ideeën van een dyslexietherapeut maken we onderscheid tussen het woord-dat-er-staat (het oorspronkelijke of eigenlijke woord) en het woord-zoals-het-door-het-kind-gelezen-wordt (de *verwarreraar*).

Stel dat het kind in plaats van 'winkelen' (= woord-dat-er-staat) voor de vijfde of zesde keer "wikkelen" (= verwarreraar) leest – wat doe je dan? Je noteert ze beide op de lijst. Echter, op een bepaalde manier.

Niet te dicht bij elkaar in de buurt

Neem een gelinieerd blad en noteer in blokschrift het oorspronkelijke woord (woord-dat-er-staat) en ongeveer vier of vijf regels daar vandaan het woord-zoals-het-gelezen-is (de *verwarreraar*). Stel dat je op een gegeven moment een stuk of zes *woordparen* hebt (beide woorden vormen namelijk een woordpaar), dan kun je ze noteren zoals hieronder staat aangegeven. Je ziet dat het steeds rijtjes van vijf woorden betreft.

1. winkelen (= woord-1)
2. sparen (= woord-2)
3. verdelen
4. broertje
5. spetteren

6. telefonisch
7. wikkelen (= verwarreraar-1)
8. sparren (= verwarreraar-2)
9. verleden
10. boertje

11. spetters
12. telefoons
13. woord-7
14. woord-8
15. woord-9

16. woord 10
17. woord-11
18. woord-12
19. verwarreraar-7
20. verwarreraar-8

21. verwarreraar-9
22. verwarreraar-10
23. verwarreraar-11
24. verwarreraar-12
25. woord-13

26. woord-14
27. enzovoort
- 28.

Voor de duidelijkheid:

'winkelen' is het oorspronkelijk woord en 'wikkelen' verderop is de *verwarreraar*; 'sparen' is het oorspronkelijk woord en 'sparren' verderop is de *verwarreraar*; 'verdelen' is oorspronkelijk en 'verleden' verderop is *verwarreraar*; 'broertje' is oorspronkelijk en 'boertje' is *verwarreraar*; 'spetteren' is oorspronkelijk en 'spetters' is *verwarreraar*; 'telefonisch' is oorspronkelijk en 'telefoons' is *verwarreraar*.

Trainingswijze

Laat de leerling gewoon regelmatig (= om de dag) aan het begin of aan het einde van een leestrainingssessie een keer de woorden lezen. Van nieuwe woordparen laat je in het begin eerst het onderlinge *verschil* ontdekken en vervolgens de *overeenkomst(en)*.

Eerst het *verschil*: wijs de twee woorden aan die samen het woordpaar vormen, bijvoorbeeld 'winkelen' en 'wikkelen' en vraag: "Wat is er in dit woord en dat woord verschillend?" Laat de leerling ontdekken dat het om 'inke' en 'ikke' gaat en/of laat (ook) expliciet verwoorden: "inke met een 'en' en een 'kaa' en 'ikke' met twee kaa's".

Vervolgens de *overeenkomst*: "Wat is er hetzelfde?" Laat verwoorden, bij de twee eerder genoemde woorden: "Wi en 'elen' zijn hetzelfde."

Zorg ervoor dat de woordparen *overtraint* worden. Overtrainen houdt in dat, ook als een woordpaar snel en goed wordt gelezen, je toch nog een poos doorgaat om ervoor te zorgen dat het woordpaar op routineniveau levenslang beschikbaar blijft.

Tenslotte

Het zal duidelijk zijn dat de woordparenlijst een *groeilijst* is die geleidelijk steeds groter wordt. Ook al is er sprake van overtrainen (zie vorige paragraaf), toch is er op den duur wel een geleidelijke *afbouw*. Je overtraint immers niet tot in het oneindige. Wannéér je bij een woordpaar stopt met overtrainen, is moeilijk te zeggen. Streep in ieder geval beide woorden door als je hiertoe besluit.

Colofon

Deze IB-wijzer is een uitgave van *Driestar educatief*. Op de artikelen in dit bulletin rust auteursrecht. Wilt u artikelen overnemen? Neem dan contact op met de redactie via ons e-mailadres. Aan het abonnement op het bulletin zijn geen kosten verbonden.

Voor inhoudelijke vragen naar aanleiding van de artikelen kunt u bij de orthopedagoog terecht die op uw school consultaties doet.

Voor suggesties en voor het aan- en afmelden voor deze nieuwsbrief kunt mailen naar ib-wijzer@driestar-educatief.nl.

Redactie

Janna van Eldik-Verdoold, Kees Geluk, Bertine Haverhals, Wilco Moen en Marianne van der Zalm-Grisnich